

HANNA KORSBERG

Uuden kulttuuri- politiikan haasteet ja Valtion teatteri- komitea 1945–46

Hanna Korsberg käsittelee artikkelissaan opetusministeri Johan Helon keväällä 1945 asettamaa Valtion teatterikomiteaa osana sodanjälkeistä kulttuuripoliittikkaa. Komitean pohdittavakseen saamat kysymykset liittyivät SKDL:n tavoitteisiin saada kulttuuri koko kansan omaisuudeksi.

■ Sodan lopputulos ja maaliskuun 1945 eduskuntavaaleissa tapahtunut poliittisen vallan vaihdos näkyivät monin tavoin Suomessa myös kulttuurin kentällä. Suunnanmuutoksen aloitteentekijänä oli runsaasti taiteilijoita riveihinsä kerännyt SKDL. Uuden kulttuuripoliitiikan avainhenkilönä voidaan pitää Raoul Palmgreniä, joka oli luonnostellut Suomen kulttuurin uutta linjaa jo syyskuussa 1944 työväen kulttuurin juhlassa pitämässään esitelmässä.¹

Kehittelytyön jatkumona SKDL julkaisi 1945 taidepoliittisen ohjelmansa ja kahta vuotta myöhemmin kulttuuriohjelmansa. Tavoitteena oli saada kulttuuri koko kansan omaisuudeksi. Ohjelman mukaan valtion tuli perustaa stipendi- ja apurahajärjestelmä tukemaan erityisesti niitä taiteilijoita, jotka käsitelivät teoksissaan valtion suurta taloudellista uudistus- ja rakennustyötä.² Kyseessä oli ensimmäinen puolueorganisaation tekemä kulttuuripoliittinen linjaus, jota taiteen ja politiikan suhdetta tutkinut Paula Tuomikoski-Leskelä on arvioinut asian- tuntevuudessaan, tavoitteellisuudessaan ja konkreettisuudessaan ainutlaatuiseksi.³ Teatteritaiteen osalta ohjelma oli yksiselitteinen: teatterikenttä oli otettava tiukemmin valtion valvontaan.

Teatteritaiteen osalta ohjelmaa ryhdyttiin toteuttamaan jo sen suunnitteluvaiheessa. Keväällä 1945 pääministeri J. K. Paasikiven

kolmannen hallituksen opetusministeriksi valittu Johan Helo asetti Valtion teatterikomitean pohtimaan teatterilaitoksen uudistamista neljän kysymyksen kautta. Nämä olivat valtioneatterin suunnittelemisen, valtion voimakasta tukea nauttivan työväenteatterin aikaansaaminen, valtion teatterikoulun suunnittelu ja teattereiden ohjelmistojen kohottaminen taiteellisessa ja edistyksellisessä hengessä.⁴ Tehtävät pyrkivät teatterikentän uudistamiseen niin hallinnon, rakenteen kuin ohjelmistojenkin osalta.

Tässä osittain Valtion teatterikomiteaa käsittelevään tutkimukseeni pohjautuvassa artikkelissa käsittelemäni vain komitean kahta ensimmäistä tehtävää, eli valtioneatterin ja valtion voimakkaasti tukeman työväenteatterin perustamiskysymyksiä. Nämä kaksi tehtävää olivat komitean työn kannalta keskeisimmät. Niitä myös käsiteltiin eniten niin komitean kokouksissa, sen julkisissa kannanotoissa kuin sen jättämässä mietinnösäkin.⁵

Valtion teatterikomitean jäseniksi kutsuttiin Hella Wuolijoki, Eino Kalima, Artturi Leinonen ja Eric Olsoni sekä puheenjohtajaksi Klaus U. Suomela. He olivat teatterin asiantuntijoita, jotka olivat seuranneet teatterityötä eri näkökulmista jopa vuosikymmenten ajan. Silti ainakin osittain jäsenten valinnan takana olivat poliittiset syyt.

Näkyvimmissä asemassa välittömästi sodan jälkeen oli kiistatta näytelmäkirjailijana

1. Raoul Palmgren (1944) *Suomen kulttuurin linja. Työväen kulttuurin jublassa Messuballissa 26.9.1944 pidetty esitelmä.*

2. Jorma Hentilä (toim.) (1974) *Paremmän elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964.* Helsinki: Kansankulttuuri Oy, 127–139.

3. Paula Tuomikoski-Leskelä (1977) *Taide ja politiikka. Kansanedustuslaitoksen subtautuminen taiteen edistämiseen Suomessa.* Historiallisia tutkimuksia 103. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 137.

4. Teatterilaitoksen uudistamiskomitean mietintö 1946 B 30. Opetusministeriön KD 101/591 1946. Kansallisarkisto. Kirjallisuuden alan komiteoista ks. esim. Kai Ekholm (2000) *Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjastoistot vuosina 1944–1946.* Jyväskylä: Things to come ja Kai Ekholm (toim.) (1996) *Kielletyt kirjat. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 3.* Helsinki: Eduskunnan kirjasto.

5. Hanna Korsberg (2004) *Vallankumousta lavastamassa – Valtion teatterikomitea 1945–1946.* Helsinki: Like.

ja kulttuuripersoonana tunnettu Hella Wuolijoki. Jatkosodan aikana vankilaan maanpetoksesta tuomitun Wuolijoen nousu eturivin vaikuttajaksi oli nopea, sillä komitean asettamispäivänä 26.4.1945 hänet nimitettiin hallituksen määräyksellä Yleisradion pääjohtajaksi.⁶ Timo Vihavaisen mukaan ”uusien kasvoja” edustanut Wuolijoki oli mitä vaikuttavin signaali Moskovan ja valvontakomission suuntaan.⁷ Sama symbolinen arvo uuden lehden kääntäjänä seurasi Wuolijokea niin komiteatyössä kuin näytelmäkirjailijainakin: keväällä 1945 Kansallisteatteri esitti *Juurakon Huldaan* pohjautuneen *Parlamentin tyttären* nimenomaan Wuolijoen omalla nimellä eikä nimimerkki Juhani Teravapään näytelmänä.⁸ Wuolijoki ei 1940-luvun puolivälissä ollut minkään puolueen jäsen, mutta hän nousi eduskuntaan varapaikalta SKDL:n kansanedustajan K. H. Wiikin kuoltua 1946.

Myös Ilkan päätoimittaja Artturi Leinonen tunnettiin näytelmäkirjailijana ja Suomen Kirjailijaliiton johtokunnan jäsenenä. Poliittiselta kannaltaan Leinonen oli maalaisliittolainen ja taustaltaan aktiivinen suojeluskuntalainen, olipa hän 1916–17 ollut vangittuna ja karkotettuna Uralille toiminnastaan jääkäriväräyksessä.⁹ On arvioitu, että Leinosen asemaa määritteli sodan jälkeen eniten hänen aatteellinen taustansa agrarisuomalaisuuden ideologina niin Maalaisliiton kansanedustajana, Ilkan päätoimittajana kuin kirjailijana.¹⁰

Eino Kalima oli toiminut 1940-luvun puolivälissä Suomen Kansallisteatterin ohjaajana ja johtajana jo miltei kolmenkymmenen vuoden ajan. Ennen kiinnitystään Kansallisteatteriin Kalima oli toiminut teatteriarvostelijana. Jo tuolloin hän oli osoittanut viroksuvansa teatterin ja politiikan yhdistämistä ja häntä onkin luonnehdittu epäpoliittiseksi henkilöksi.¹¹

Myös Eric Olsoni tunsu kotimaisen teatterikentän, sillä hän oli kirjoittanut teatteriarvosteluja 1924–28 sosialidemokraattiseen *Arbetarbladetiin* ja vuodesta 1928 liberaaliseen *Nya Argus* -lehteen, jonka toimitus-sihteerinä hän toimi vuodesta 1943. Lars Hambergin arvioiden perusteella Olsoni ei käsitellyt teatteriesityksiä taiteenlajin yhteis-

kunnallisuutta korostavasta näkökulmasta.¹² Eino Kaliman tavoin Eric Olsoni oli poliittisesti sitoutumaton.

Komitean puheenjohtajan Klaus U. Suomelan poliittinen tausta ei ollut yksiselitteinen. Ennen toista maailmansotaa Helsingin yliopiston voimistelulaitoksella vuodesta 1913 opettanutta Suomelaa voidaankin pitää porvarillisiin, jopa valkoisen Suomen arvoihin sitoutuneena. Mitä ilmeisimmin Suomelan onnistui vaihtaa poliittista katso- mustaan aikalaisten näkökulmasta vakuut- tavasti, sillä 1940-luvun puolivälissä hän osallistui monella tapaa uuden poliittisen tilanteen vakiinnuttamispyrkimyksiin. Näky- vin asema oli Valtion teatterikomitean pu- heenjohtajuus, mutta teatteritaiteen alalla hän osallistui aktiivisesti myös Suomen Työ- väen Teatterin hallintoon. Lisäksi Suomela oli mukana valmistelemassa valtion uutta urheiluohjesääntöä.

Haltuunottohankkeet käynnistyvät

Komitea aloitti ensimmäisen kokouksensa 8.5.1945 voimansa tunnossa. Eri kysymyk- siä, valtioneatterin perustamista, valtion voimakkaasti tukeman työväenteatterin pe- rustamista, teatterikoulun valtiollistamista ja ohjelmistojen tason kohottamista edistykse- lisessä hengessä, käsiteltiin kokouksissa rin- nakkain, joten komitean toimintastrategiaa voidaan luonnehtia leveän rintaman hyök- käykseksi. Valtioneatterikysymyksen val- mistelussa katseet käännettiin heti Suomen Kansallisteatteriin. Komitean sihteeri- kseen kutsuma teatteri- ja kirjallisuusarvostelija Maija Savutie-Myrsky sai tehtäväkseen sel- vittää Kansallisteatterin ”taloyhtiön” eli Suo- malaisen Teatteritalo Osakeyhtiön säännöt sekä teatterin taloudellisen tilan ja ohjelmi- ston noin kymmenen vuoden ajalta. Näiden tietojen pohjalta hänen tuli tutkia haltuun- oton mahdollisuuksia. Samalla Kansallisteat- terin ”taloyhtiöltä” ja ”teatteriyhtiöltä” pää- tettiin kysyä niiden halukkuutta siirtää teat- teri valtion haltuun.¹³

Komiteoiden asettamisen ja Hella Wuolijoen Yleisradion johtajaksi nimittämisen lisäksi kulttuurin uudistamista ajettiin myös kenttäväen keskuudessa. Samaan aikaan Valtion teatterikomitean toiminnan käynnis-

tymisen kanssa perustettiin Suomen Työväen Teatteri. Sen perustavassa kokouksessa 27.5.1945 oli läsnä yli 300 jäsentä työväen ammatillisista, poliittisista ja sivistysjärjestöistä.¹⁴ Suomen Työväen Teatterin perustaminen tapahtui irrallaan Valtion teatterikomitean toiminnasta, mutta puheenjohtaja Klaus U. Suomela ja sihteeri Maija Savutie-Myrsky kuuluivat myös Suomen Työväen Teatterin perustavan kokouksen valitsemaan 24-jäseniseen valtuuskuntaan. Se valitsi keskuudestaan teatterin johtokunnan, johon valittiin sekä Suomela että Savutie-Myrsky.¹⁵ Yhteydet Valtion teatterikomitean ja Suomen Työväen Teatterin välillä olivat siis hyvin tiiviit.

Suomen Työväen Teatteri aloitti toimintansa käytännön vaikeuksien keskellä, sillä se oli vailla toimitilaa. Jo kesäkuun alussa 1945 *Vapaa Sana* oli käsitellyt pääkirjoituksessaan uuden työväenteatterin perustamista. Kirjoituksen oli todennäköisesti laatinut lehden toimitussihteeri Raoul Palmgren. Pääkirjoituksessa oli huomioitu myös Valtion teatterikomitea, sillä *Vapaan Sanan* mukaan komitean tuli keskeisesti olla mukana ratkaisemassa Suomen Työväen Teatterin tilaongelmaa:

Selvää on jokatapauksessa, että tämä kysymys ratkaistaan yhteistoiminnassa valtion asettaman teatterikomitean kanssa ja että teatteri siinä saa valtiolta voimakasta taloudellista tukea. Onhan ilmeistä, että tässä nyt on syntymässä se puolivirallinen työväenteatteri, jonka luomisesta komitean puheenjohtaja ja myös itse opetusministeri ovat ohjelmallisissa haastattelulausunnoissaan maininneet.¹⁶

Vaikka Suomen Työväen Teatterin perustaminen vaikutti ilmeiseltä ratkaisulta komitean käsiteltäväksi annettuun valtion työväenteatterikysymykseen, komitea pyrki toisenlaiseen ratkaisuun. Se tiedusteli ensin Helsingin Kansanteatterin johtokunnan kiinnostusta liittää teatteri osaksi uutta laajalle pohjalle perustettavaa työväenteatteria.¹⁷ Syynä tähän oli mitä todennäköisimmin Kansanteatterin jo vakiintunut asema pääkaupungin ja maan teatterikentässä porva-

rillisenä teatterina. Kansanteatterin saaminen uudeksi työväenteatteriksi olisi kääntänyt teatterikentän hegemonisia voimasuheteita vasemmiston hyväksi.

Helsingin Kansanteatterin johtokunta vastasi komitean ehdotukseen kielteisesti. Komitea kritisoi johtokuntaa siitä, että se oli vastannut teatterin puolesta kutsumatta koolle yhtiökokousta päättämään asiasta, sillä tiedustelukirje oli osoitettu nimenomaan Kansanteatterin osakeyhtiölle eikä johtokunnalle. Heinäkuun alussa komitea päätti neuvotella mahdollisista jatkotoimenpiteistä opetusministeri Johan Helon kanssa.¹⁸

6. Timo Vihavainen (1996) ”Sodan ja vaaran vuodet” teoksessa *Yleisradion historia 1 1926–1949*, Helsinki: Yleisradio, 260; Paavo Oinonen (2004) *Pitkä matka on Tippavaaraan. Suomalaisuuden tulkinta ja Yleisradion toimintaperiaatteet radiosarjoissa Työmiehen perhe, Kalle-Kustaa Korkin seikkailuja ja Kankkulan kaivolla 1945–1964*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 58.

7. Vihavainen (1996) 261.

8. Pirkko Koski (2000) *Kaikessa mukana. Hella Wuolijoki ja hänen näytelmänsä*. Helsinki: Otava, 264.

9. Leinonen toimi maalaisliiton kansanedustajana 1936–1938 ja 1943–1944. Leinosen suojeluskunta-aktiivisuudesta on kirjoittanut muun muassa Kari Selén (2001). *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. Helsinki: WSOY.

10. Risto Turunen (2003) *Uhon ja armon aika. Suomalainen kirjallisuusjärjestelmä, sen yhteiskuntasubteetit ja rakenteistuminen vuosina 1944–1952. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 31*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 264.

11. Pirkko Koski (2004) ’Eino Kalima’ Suomen Kansallisbiografia 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 725–728.

12. Lars Hamberg (1974) ’Eric Olsoni som teaterkritiker’, teoksessa Torsten Steinby (toim.) *Historiska och Litteraturhistoriska studier 49*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet, 324.

13. Termit ”taloyhtiö” ja ”teatteriyhtiö” ovat komitean käyttämiä. Valtion teatterikomitean kokouksen 8.5.1945 pöytäkirja. Taloyhtiöllä viitattiin Kansallisteatterin rakennuksen omistavaan Suomalaisen Teatteritalo osakeyhtiöön ja teatteriyhtiöllä teatteritoimintaa ylläpitävään Suomen Kansallisteatteri osakeyhtiöön.

14. Suomen Työväen Teatterin Kannatusyhdistyksen perustavan kokouksen 27.5.1945 pöytäkirja. Suomen Työväen Teatterin arkisto. Teatterimuseo.

15. Suomen Työväen Teatterin Kannatusyhdistyksen perustavan kokouksen 27.5.1945 pöytäkirja.

16. ’Uusi työväenteatteri syntymässä’ *Vapaa Sana* 1.6.1945. Lehden päätoimittajana oli tuolloin vielä Cay Sundström.

17. Valtion teatterikomitean kokouksen 13.5.1945 pöytäkirja. Helsingin Kansanteatteri oli nykyisen Helsingin Kaupunginteatterin edeltäjä.

18. Valtion teatterikomitean kokouksen 4.7.1945 pöytäkirja.

Noin viikkoa myöhemmin opetusministeri Helo ryhtyi ilmeisiin jatkotoimenpiteisiin lähettämällä Helsingin Kansanteatterin johtokunnalle monisanaisesti muotoillun kirjeen. Pyrkimyksenä oli kompromettoida Kansanteatterin johtaja Arvi Kivimaa hänen sodanaikaiseen toimintaansa vedoten. Kirjeessä esitetyt perustelut Kivimaan erottamiseksi viittaavat samaan aikaan esillä olleeseen, kolmen suuren julistuksessa mainittuun fasististen aineiden karsimiseen virkamieskunnasta:

Kun teatterin johtaja Arvi Kivimaata sekä hänen vahvasti natsisaksalaiseen ideologiaan tunnustautuvien julkaisujensa että hänen esiintymisensä ja läheisen yhteistoimintansa nojalla erinäisten natsisaksalaisten järjestöjen kanssa äsken päättyneen sodan aikana on nykyoloissa pidettävä sopimattomana olemaan Helsingin kansanteatterin arvoisessa asemassa olevan sivislaitoksen [p.o. sivistyslaitoksen] johtajana katsoo Opm. olevan aihetta tiedustella johtokunnalta mihin toimenpiteisiin se aikoo ryhtyä herra Kivimaan poistamiseksi Helsingin kansanteatterin johtajan paikalta.¹⁹

Helsingin Kansanteatterin johtokunta vastasi Johan Helolle ilmoittaen, ettei johtokunta henkilökuntaa kiinnittäessään huomionnut asianosaisten poliittisia käsityksiä tai näkemyksiä. Huomiota kiinnitettiin ennen kaikkea taiteellisiin kykyihin ja tehtävään sopivuuteen:

Samat periaatteet, joita on sovellettu teatterin muihin henkilöihin ovat myöskin laitoksen johtajan paikan täyttämässä vaikuttaneet ratkaisevasti. Muunlaista menettelyä teatterilta epäpoliittisena laitoksena tuskin voitaneet vaatia.²⁰

Johtokunta piti siis teatteria epäpoliittisena instituutiona tai ainakin halusi viestittää sen opetusministeri Helolle. Suurta luottamusta huokuvan vastauskirjeensä lopuksi Helsingin Kansanteatterin johtokunta totesi tehneensä Kivimaan kanssa kolmivuotisen, keväällä 1947 päättyvän sopimuksen eikä

sen vuoksi katsonut irtisanomista ajankohdattaiseksi.²¹

Valtioneatterin perustamiskysymyksen ratkaisemiseksi komitea tiedusteli suorasuokaisesti Suomen Kansallisteatterin halukkuutta siirtyä valtion hallintaan.²² Perusteluna valtiollistamiselle oli teatterin suuri valtionapu, joka komitean mukaan oli niin suuri, että Kansallisteatteria käytännössä voitiin jo pitää valtion teatterina. Kansallisteatterille uusien vallanpitäjien tiedustelu merkitsi tasapainoilua sodanjälkeisessä epävarmassa tilanteessa. Kyseessä ei ollut varsinainen takinkääntäminen, mutta takkia soviteltiin vuoripuoli päällepäin: tilanne oli epävarma eikä tulevaisuudesta voinut tietää. Kansallisteatterin 1940-luvun alun ulkopoliittiset suhteet kirjoitettiinkin tässä yhteydessä uudelleen. Vuosina 1941–43 Kansallisteatterin johtokunta oli osoittanut tukeaan Suomen ja Saksan suhteille valitsemalla teatterin ohjelmistoon saksalaisia näytelmiä ja suunnittelemalla vierailua Kolmannen valtakunnan päänäyttämöihin kuuluneeseen Schiller-teatteriin Berliiniin toukokuuksi 1943. Yksityiskohtaisesti valmisteltu vierailusuunnitelma oli kuitenkin kariutunut poliittisen tilanteen muutokseen: keväällä 1943 ei ollut enää valtion intressien mukaista tukea Kansallisteatterin vierailua, joka olisi merkinnyt Suomen ja Saksan suhteiden vahvistamista. Valtio ei myöntänyt matkarakoja ja suunnitelma jäi toteutumatta.²³

Vaikka Kansallisteatterin johtokunta ottikin Valtion teatterikomitean tiedusteluun kielteisen kannan, varsinaista vastausta koontui kesäkuussa 1945 laatimaan teatterin ylin päättävä elin, Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön ylimääräinen yhtiökokous. Se vastusti teatterin valtiollistamista eikä halunnut muuttaa teatterin hallintomuotoa. Keskeisiksi perusteluiksi nousivat teatterin sisäisen vapauden säilyttäminen, riippumattomuus valtion holhouksesta ja oikeus päättää omista hallinnollisista asioista.

Ylimääräisessä yhtiökokouksessa pohditettiin myös, mitä valtiollistaminen merkitsisi teatterin taiteelliselle työlle. Erilaisia esimerkkejä valtion ja teatteritaiteen suhteesta haettiin niin idästä kuin lännestäkin:

Taiteen vapaus on taiteen perusedellytyksiä. Totalitäärisen Saksan tarjoama räikeä esimerkki siitä, minkälaiseen ohjelmistoon ja esitystyylisiin valtiiovallan valvontaan joutunut teatteri voi sortua, on tuorein kokemus tältä alalta. Myönteisen vastaesimerkin taas siitä, millaiseksi taiteellisen luomisinnon ja vastuuntunnon yllykkeeksi valtion sallima holhoukseton vapaus saattaa kasvaa, saa Moskovan Taiteellisen Teatterin työstä, jota Helsingissä paraikaa esitellään. Tämä Venäjän vapain ja ainakin alkuaikoinaan silloisiin vallanpitäjiin nähden oppositiossa toiminut teatteri on kehittynyt sen esikuvallisimmaksi taidelaitokseksi ja saavuttanut yleismaailmallisen merkitsevyyden.²⁴

Kokouksen pöytäkirjasta siteerattu kohta osoittaa, miten käännettyä takkia soviteltiin ylle. Linjamuutos vain muutaman vuoden takaiseen tilanteeseen oli jyrkkä. Nyt Saksan teatteri tarjosi ”räikeän esimerkin”, vaikka Schiller-teatterin vuoden 1938 ja teatterin johtajan Heinrich Georgen vuoden 1942 Helsingin-vierailut olivat herättäneet innostuneen vastaanoton. Myönteisenä esikuvana esiteltiin Moskovan Taiteellisen Teatterin ”valtion sallima holhoukseton vapaus”. Sen vapaus voidaan tosin kyseenalaistaa, sillä 1934 neuvostokirjailijoiden ensimmäinen liittokokous oli vahvistanut sosialistisen realismin ainoaksi sallituksi draamatyyliksi.

Ylimääräinen yhtiökokous huomioi myös taloudelliset näkökohdat. Sen mukaan niillä varoilla, jotka valtio joutuisi käyttämään Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön osake-enemmistön, teatteritalon ja tontin lunastamiseen, se voisi rakentaa uuden teatteritalon Helsinkiin, mikäli kaupunki osoittaisi myötämielisyyttä tontin hankinnassa. Huolimatta perusteluistaan valtiollistamista vastaan, Kansallisteatterin ylimääräinen yhtiökokous korosti, ettei se, itse asiassa, voinut antaa komitean kysymykseen minkäänlaista vastausta, sillä osakkeiden luovutus tai myynti olisi jokaisen osakkaan yksityisasiasia.²⁵

Suomalaisen Teatteritalo osakeyhtiön ja Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön kielteiset vastaukset julkaistiin miltei kokonai-

suudessaan ja niitä kommentoitiin useissa lehtiartikkeleissa ja pääkirjoituksissa. Kuten olettaa saattaa, kirjoitusten linjat vaihtelivat suuresti lehtien poliittisten kantojen mukaan. *Vapaan Sanan* R. P:n mukaan Kansallisteatterin ylimääräisen yhtiökokouksen vastaus oli ”herkullinen jesuiittamaisessa kierouudessaan”.²⁶ Edelleen nimimerkki kirjoitti: ”vanhoillinen, oikeistoporvarillinen Kansallisteatteri keskellä suomalaista kansandemokratiaa on ajanlaskuvirhe, muodottomuus, kulttuurijarru, jota ei enää voida sietää.”²⁷ Artikkelinsa lopun kirjoittaja suuntasi Kansallisteatterin ylimääräisen yhtiökokouksen osallistujille: ”Hyvät herrat, tunneteko Hallitusmuodon 6 §:n? Tutkikaa sitä. Sen III momentissa kohtaatte sanan *pakko-luovutus*.”²⁸

Nimikirjainten ja värikkään retoriikan takaa löytyi käsitykseni mukaan kulttuurikentän valtiollistamishankkeen pääideologi ja *Vapaan Sanan* päätoimittajaksi 15.6.1945 nimitetty Raoul Palmgren. Hän ei ollut tyytyväinen Suomen Kansallisteatterin ylimääräisen yhtiökokouksen kielteiseen kantaan, eikä se miellyttänyt myöskään Valtion teatterikomiteaa. Kesäkuun puolivälissä pitämässään kokouksessa komitea keskustelikin ”mahdollisista uusista toimenpiteistä”.²⁹

19. Opetusministeri Johan Helon kirje 12.7.1945 Helsingin Kansanteatterin johtokunnalle. Kirjekonseptin loppuun on tehty korjauksia. Opetusministeriön kirjekonseptit 1945 II 176/634 KD. Kansallisarkisto.

20. Opetusministeriön kirjekonseptit 1945 II AD 176/634.

21. Opetusministeriön kirjekonseptit 1945 II AD 176/634.

22. Valtion teatterikomitean kokouksen 13.5.1945 pöytäkirja.

23. Hanna Korsberg (2004) *Politiikan ja valtataistelun pyörteissä – Suomen Kansallisteatteri ja epävarmuuden aika 1934–1950*, Helsinki: Like Kustannus, 72–103.

24. Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön ylimääräisen yhtiökokouksen 11.6.1945 pöytäkirja. Suomen Kansallisteatterin arkisto.

25. Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön ylimääräisen yhtiökokouksen 11.6.1945 pöytäkirja.

26. R. P. [Raoul Palmgren] 'Kansallisteatteri suhtautuu kielteisesti...' *Vapaa Sana* 14.6.1945.

27. R. P. [Raoul Palmgren] 'Kansallisteatteri suhtautuu kielteisesti...' *Vapaa Sana* 14.6.1945.

28. R. P. [Raoul Palmgren] 'Kansallisteatteri suhtautuu kielteisesti...' *Vapaa Sana* 14.6.1945.

29. Valtion teatterikomitean kokouksen 19.6.1945 pöytäkirja.

Niitä varten Savutie-Myrskyn tehtäväksi annettiin selvittää Kansallisteatterin johtokunnan kokoonpano perustamisesta lähtien, teatterin dramaturgit ja heidän palkkauksensa sekä, jos mahdollista, kaikki osakkeenomistajat, eli teatterin koko ”sosiaaliset kasvot”.³⁰ Tarkoituksena oli vaikuttaa yksittäisiin osakkeenomistajiin ja heidän henkilökohtaiseen päätöksentekoonsa. Kuten Kansallisteatterin ylimääräinen yhtiökokouskin oli todennut, teatterin mahdollisesta uudesta omistajasta päättivät teatterin osakkeenomistajat.

Ylimääräisen yhtiökokouksen toteutus yksittäisten osakkeenomistajien ratkaisevasta asemasta teatterin omistuksesta päätettäessä osoittautui lähemmässä tarkastelussa pelkäksi sanahelinäksi. Ylivoimaisesti suurimman osan teatterin osakkeista omisti Suomen Kansallisteatterin Säätiö: vuoden 1945 yhtiökokouksessa edustetuista 849 osakkeesta peräti 826 oli säätiön omistuksessa.³¹ Yksittäisillä osakkeenomistajilla ei siis käytännössä ollut mitään vaikutusvaltaa, eikä näin ollen komitean suunnitelmista pyrkiä vaikuttamaan heidän päätöksentekoonsa ollut tavoiteltua hyötyä.

Vaikka komitean ensimmäinen yritys muodostaa Suomen Kansallisteatterista uusi valtioneatteri kilpistyi teatterin ylimääräisen yhtiökokouksen kielteiseen vastaukseen, komitea ei luovuttanut. Se tiedotti mahdollisista uusista toimenpiteistä myös julkisuuteen ja ilmoitti jatkavansa toimintaansa hallitukselta saamiensa ohjeiden mukaisesti ja käsitelleensä alustavasti ”seuraavia toiminta-asteita, kuten valtionavun järjestelyä tarkoituksenmukaisella tavalla, sekä mahdollisen pakkolunastuksen soveltamista puheenaolevaan tapaukseen”.³² Komitea piti avoimina eri mahdollisuuksia saadakseen Kansallisteatterin valtion tiukempaan valvontaan.

Uudet keinot, entiset päämäärät

Suomen Kansallisteatterin valtiollistaminen oli vuoden 1946 alussa edelleen mukana komitean keskusteluissa, vaikkei siitä esiinnykään komitean kokouspöytäkirjoissa suoria mainintoja. Valtiollistamiseen tähtäävä strategia oli sen sijaan vaihtunut kaappauk-

sesta eräänlaiseen hivutukseen. Kokouksessaan 5.1.1946 komitea päätti ”ehdottaa, että valtionavun ehdoksi asetettaisiin se, että valtiolla olisi oikeus nimetä edustajansa jokaisen valtionapua saavan teatterin johtokuntaan lukumäärä riippuen avustuksen suuruudesta”.³³ Ehdotuksen mukaan valtion nimeämiä ehdokkaita istuisi siis enemmän suurempaa valtionapua nauttivien kuin pienempää valtionapua saavien teattereiden johtokunnissa. Pyrkimyksenä oli tätä kautta vaikuttaa Kansallisteatterin johtokunnan kokoonpanoon, sillä se sai tuolloin suurinta valtionapua.

Myös komitean tehtävissä alusta alkaen keskeisesti mukana ollut valtioneatteri-käsite saatiin viimein määriteltyä tammikuun lopulla 1946. Pöytäkirjan mukaan valtioneatterina voitiin pitää

sellaista teatteria, missä valtiolla on ratkaiseva määräämisvalta ja milloin valtio omistaa teatterin kokonaisuudessaan (n.s. absoluuttinen valtioneatteriimuoto). Puolivaltiollisena pidetään sellaista teatteria, missä valtiolla on osake-enemmistö tai huomattava edustus johtokunnassa.³⁴

Aiemmin juuri Kansallisteatterin kohdalla esitetystä pakkolunastuksen mahdollisuudesta luovuttiin. Sitä pidettiin

meidän oloissamme epätarkoituksenmukaisena. Keskusteltiin asiasta Kansallisteatterin osalta, johon nähden katsottiin voitavan soveltaa järjestelymenetelmää siten, että valtion edustusta johtokunnassa riittävästi lisättäisiin, jolloin siitä voisi muodostua n.s. puolivaltiollinen teatteri.³⁵

Kansallisteatterin sääntöjen mukaan johtokunnan valitsi teatterin hallintoneuvosto, joten komitean tavoite olisi edellyttänyt hallintoneuvostolta myönteistä suhtautumista valtion edustuksen lisäämiseen. ”Meidän olohin” vaikutti myös Suomen poliittinen ja taloudellinen tilanne. Poliittisena kulttuurina oli edelleen parlamentaarisen tradition noudattaminen, kuten muun muassa Osmo Jussila on arvioinut.³⁶ Pakkolunastus ei ollut tarkoituksenmukainen keino myöskään

taloudelliselta kannalta: Kansallisteatterin kohdalla valtion olisi pitänyt lunastaa teatteritoiminnan lisäksi sekä tontti että teatterirakennus. Lunastuksen jälkeen Kansallisteatteri – tai minkä nimisenä se sitten olisi toimintaansa jatkanutkaan – olisi lisäksi tarvinnut varoja toimintansa ylläpitämiseen, sillä teatterin toimintamenot olisivat tulleet täysimääräisesti valtion maksettavaksi.

Tammikuun 1946 alussa komitea keskusteli myös teattereiden yksityisen rahoituksen lisäämisestä. Se päätti tiedustella eri stipendiraastoilta ja suurlahjoittajilta, missä määrin ne olivat avustaneet näyttämötaidetta ja mahdollisuuksia avustusten määrän lisäämiseksi. Yksityistä rahoitusta käsitelleen keskustelun syynä oli mitä todennäköisimmin se, että komitea oli ymmärtänyt valtion taloudellisen tilanteen vaikutuksen valtiolistamishankkeiden toteutumiseen. Yksityisen rahoituksen etsiminen oli ristiriidassa komitean poliittisen tavoitteen kanssa: teatterikentän valtiolistamisen kannalta ei kerta kaikkiaan voinut olla samantekevää, kuka teatterit omisti ja ketkä niiden toimintaa taloudellisesti tukivat.

Komitean tehtäväksi annetun uuden työväenteatterin perustaminen ratkesi lopulta Suomen Työväen Teatterin hyväksi. Sen edustajiston valitsema lähetystö kävi sisäasiainministeri Yrjö Leinon luona pyytämässä, ettei uutta raha-arpajaistoimilupaa myönnettäisi ennen kuin Suomen Työväen Teatterin puolesta olisi tehty ehdotus sen huomioimiseksi.³⁷ Helsingin Kansanteatterin kieltäytyttyä osakkeidensa luovuttamisesta Valtion teatterikomitea esittikin Suomen Työväen Teatterin ottamista arpajaisvoittovaroista myönnetyn valtion tuen piiriin.³⁸

Komitea päätti mainita mietinnössään Suomen Työväen Teatterin saamat avustukset ja tiedon raha-arpajaisten toimilupaosuuksista. Teatterin perustaminen, vaikka se oli tapahtunut erillään komitean työstä, oli ratkaissut yhden niistä kysymyksistä, jotka komitea oli saanut harkittavakseen.³⁹ Aivan mietinnön viimeistelyvaiheessa komitea päätti liittää työväenteatteria käsittelevään kohtaan ehdotuksen, että valtio edistäisi Suomen Työväen Teatterin ja Helsingin Työväen Teatterin yhdistymistä.⁴⁰ Mietinnös-

sä todettiin, ettei kahden työväenteatterin ylläpitäminen vastaisi tarkoitustaan. Komitean mukaan kilpailevat teatterit söisivät toistensa taloudellisia ja taiteellisia resursseja, mutta yhdistymällä ne voisivat muodostaa ”taiteellisesti ja sosiaalisesti täysipainoisen, valtion riittävästi tukeman työväenteatterilaitoksen”.⁴¹

Eri tehtävistä nimenomaan valtioneatterin perustamisen valmistelu oli herättänyt komitean työskentelyn aikana ristiriitoja jäsenten välillä. Myöskään mietinnön viimeistelyvaiheessa yksimielisyyttä ei saavutettu. Valtioneatterin perustamiskysymys hyväksyttiin lopulta niukimmalla mahdollisella äänen enemmistöllä Klaus U. Suomelan, Eric Olsonin ja Hella Wuolijoen kannattaessa sitä. Äänestyksessä hävinneet Artturi Leinonen ja Eino Kalima ilmoittivat jättävänsä eriävät mielipiteet koko valtioneatterikysymykseen. Leinosen ja Kaliman ilmoituksesta huolimatta mietinnössä päätettiin komitean

30. Valtion teatterikomitean kokouksen 19.6.1945 pöytäkirja.

31. Suomen Kansallisteatterin osakeyhtiön yhtiökokouksen 26.11.1945 pöytäkirja. Suomen Kansallisteatterin Säätiö on perustettu 1926, mutta se on merkitty säätiörekisteriin vasta 26.11.1932.

32. 'Kiista Kansallisteatterista' *Uusi Suomi* 26.6.1945; 'Teatteriolojen uudelleenjärjestely' *Helsingin Sanomat* 26.6.1945.

33. Valtion teatterikomitean kokouksen 5.1.1946 pöytäkirja.

34. Valtion teatterikomitean kokouksen 22.1.1946 pöytäkirja.

35. Valtion teatterikomitean kokouksen 5.2.1946 pöytäkirja.

36. Osmo Jussila (1990) *Suomen tie 1944–1948. Miksi siitä ei tullut kansandemokratiaa*, Helsinki: WSOY, 254–255.

37. Valtion teatterikomitean kokouksen 28.2.1946 pöytäkirja. Suomen Kansallisteatteri ja Suomalainen ooppera olivat saaneet 1926 arpajaistoimiluvan eli oikeuden raha-arpajaisten järjestämiseen.

38. Teatterilaitoksen uudistamiskomitean mietintö 1946 B 30. Komitean jättämässä mietinnössä Kansanteatterin osuus työväenteatterihankkeeseen esitetään vain maininnalla, kun taas Kansallisteatterin osuutta valtioneatterikysymyksessä käsitellään laajasti. Mietinnön liitteenä on vain Kansallisteatterin ylimääräisen yhtiökokouksen ja Suomalaisen Teatteritalo osakeyhtiön ylimääräisen yhtiökokouksen teatterilaitoksen uudistamiskomitealle jättämät vastaukset.

39. Valtion teatterikomitean kokouksen 6.10.1946 pöytäkirja.

40. Valtion teatterikomitean kokouksen 25.10.1946 pöytäkirja.

41. Teatterilaitoksen uudistamiskomitean mietintö 1946 B 30, 54.

enemmistön toimesta ehdottaa, että valtionteatteriksi otettaisiin joku jo olemassa olevista teattereista eikä tähän tehtävään perustettaisi uutta teatteria. Mikä teatteri Suomessa tähän asemaan parhaiten soveltuisi, jätettiin valtioneuvoston ratkaistavaksi.

Komitean puheenjohtaja Klaus U. Suomela ja sen sihteeri Maija Savutie-Myrsky jättivät mietinnön valtioneuvostolle 1.11. 1946. Mietinnön liitteenä olivat Artturi Leinosen ja Eino Kaliman eriävät mielipiteet. Kaliman eriävä mielipide käsitteli lähinnä kysymystä Kansallisteatterin saamiseksi valtionteatteriksi: hänen mukaansa olisi suotavaa, että yhden valtionteatterin voimakkaan tukemisen sijaan valtio avustaisi paremmin koko teatterikenttää. Leinosen eriävä mielipide koski useampia kysymyksiä. Hänen mielestään komitea ei voinut kunnolla pohtia laajapohjaisen työväenteatterin perustamista, koska Suomen Työväen Teatteri oli perustettu miltei heti komitean asettamisen jälkeen. Leinosen käsitys oli, että asiassa oli tarpeettomasti hätiköity.⁴²

Valtion teatterikomiteasta ja sen työstä kirjoitettiin huomattavan runsaasti koko komitean istuman puolentoista vuoden aikana. Sekä komitean työtä puoltaneet että vastustaneet pyrkivät hyödyntämään julkisuutta hegemonisen valtataistelun välineenä ja yleisen mielipiteiden muokkaajana. Vilkkain lehdistökeskustelu käynnistyi vasta mietinnön jättämisen jälkeen. Komitean työn luonnetta kuvaa hyvin se, että komiteaa ja sen esittämiä uudistusehdotuksia käsiteltiin ennen kaikkea poliittisina, ei niinkään taiteellisina kysymyksinä. Palstatilaa ei säästetty lehdistökentän kummallakaan laidalla. Komitean jäsenistä myös Klaus U. Suomela ja Artturi Leinonen sekä sihteeri Maija Savutie-Myrsky osallistuivat aktiivisesti lehtikirjoitteluun.

Erittäin aktiivisesti kirjoitteluun osallistui Raoul Palmgren. Tukemalla julkisesti komitean työtä hän osallistui käynnissä olleeseen hegemoniakamppailuun hyödyntämällä monia asemiaan toisaalta *Vapaan Sanan* päätoimittajana ja toisaalta tärkeänä kulttuuripoliittisen linjan taustaideologina. Palmgren oli myös Hella Wuolijoen johtaman Yleisradion avustaja ja hän kuului Yleisra-

dion nimittämään asiantuntijaryhmään, jossa valmisteltiin uuden johdon näkemyksiä edustavaa kulttuuriohjelmaa.⁴³

Vapaan Sanan pääkirjoituksessa 9.11. 1946 Palmgren arvioi, että komitean vaikeimmaksi tehtäväksi oli muodostunut valtionteatterin perustaminen.⁴⁴ Keskeisimpinä syinä mainittiin valtion taloudelliset vaikeudet ja Kansallisteatterin jyrkän kielteinen suhtautuminen sen valtiollistamispyrkimykseen. *Vapaan Sanan* mukaan komitea ehdotti, että

valtiovalta tekisi sen yhtiön kanssa, joka omistaa valtion malliteatteriksi sopivimmaksi katsotun teatterin, sopimuksen, jonka mukaan sen johtokunnan enemmistön muodostaisivat valtiovallan edustajat ja valtiovalta määräisi teatterin pääjohtajan: valtiovalta nimeäisi edustajansa myös kaikkien muiden valtionapua nauttivien teattereiden johtokuntiin ja asettaisi valtionavut riippuviksi siitä, missä määrin näihin ehtoihin suostutaan. Tämä tie on ilmeisesti oikea tällä hetkellä.⁴⁵

Poliittisia linjojaan myötäillen *Uusi Suomi* oli täysin vastakkaisella kannalla verrattuna *Vapaaseen Sanaan* komitean työtä arvioidessaan:

”Teatterikomitean mietintö on omalta osaltaan mitä puhuvin todiste sen touhun turhuudesta, jota meillä viime aikoina kaikilla elämän aloilla on valtion varoilla pidetty yllä valtionjohtoisuuden toteuttamiseksi mahdollisimman laajassa mittakaavassa.”⁴⁶

Uuden Suomen mukaan teatterikomitea oli mietinnössään melkoisesti perääntynyt keväällä 1945 julkistamistaan tavoitteista teatterikentän valtiollistamiseksi. Erityisesti tavoitteista tinkiminen oli havaittavissa Kansallisteatterin valtiollistamiskysymyksessä.

Kokonaisuudessaan Valtion teatterikomiteaa ja sen työtä käsittelevästä lehdistökirjoittelusta on todettava, että se oli huomattavasti laajempaa kuin esimerkiksi kirjallisuuden alalle asetettujen komiteoiden kohdalla. Osittain tämä saattoi johtua siitä, et-

tei Valtion teatterikomitea saavuttanut toiminnassaan yksimielisyyttä, jonka takia myös sen jäsenet osallistuivat lehtikirjoitteluun. Eriävät mielipiteet komitean sisällä vaikuttivat myös mietinnön valmistumisen viivästymiseen. Vaikka Painotuotteiden kustannus- ja välitysläikköön epäkohtia pohtinut komitea oli muodostettu niin ikään parlamentaarista traditiota noudattaen, se oli mietinnössään yksimielinen. Se oli myös huomattavasti tehokkaampi toiminnassaan kuin Valtion teatterikomitea: se kokoontui vain 25 kertaa ja jätti mietintönsä jo tammikuussa 1946.⁴⁷

Eri kysymyksistä eniten julkista huomiota sai valtioneatterin perustaminen. Tässä yhteydessä usein mainittiin myös Suomen Kansallisteatteri. Tärkeimpänä syynä juuri sen valtiollistamispyrkimykseen näyttää olleen teatterin symbolinen asema maan päänäyttämönä. Teatterin linjaa kuitenkin manifestoitii, ja manifestoidaan yhä, ohjelmistolla eikä sen johtokunnan jäsenten oleteuilla poliittisilla kannoilla. Komitean tekemässä ohjelmistoselvityksessä tarkasteltiin seitsemän ammattiteatterin ohjelmistoja 1935–45 sekä Suomen Kansallisteatterin ohjelmistoa 1930–45. Ohjelmistoselvityksensä jälkeen komitea joutui toteamaan, että Kansallisteatteri kuului eniten edistyksellistä ohjelmistoa esittäneiden joukkoon, vaikka kesän 1945 lehtikirjoittelussa esimerkiksi *Vapaa Sana* oli leimannut Kansallisteatterin oikeistoporvarilliseksi kulttuurijarruksi. Tätä leimaamista tehty kysely ei kuitenkaan vahvistanut.⁴⁸ On todettava, että Kansallisteatterin asemaa tässä arvioinnissa tuki se, että teatterin ohjelmistoon ei perinteisesti ole kuulunut musikaaleja, operetteja tai revyy-esityksiä.

Selvityksen tulokset tuskin muutenkaan vastasivat komitean odotuksia. Eniten kiitosta edistyksellisestä ohjelmistostaan sai Helsingin Kansanteatteri, jonka ohjelmistolinjaa olivat olleet luomassa Eino Salmelainen vuosina 1934–40 ja Arvi Kivimaa vuosina 1940–45. Erityisesti Kivimaan osuus Helsingin Kansanteatterin edistykselliseksi arvioidun ohjelmiston valitsijana on kiinnostava, sillä opetusministeri Helohan oli heinäkuussa 1945 halunnut erottaa Kivimaan

teatterinjohtajan paikalta tehtävään sopimattomuuden takia. Ohjelmistoselvityksen jälkeen komitea totesi saman, mihin Kansanteatterin johtokunta oli aiemmin esittelemässään vastauskirjeessä Helolle viitannut, teatterin ohjelmisto ei ollut

sisältynyt mitään natsihenkistä tai sitä suuntausta palvelevaa ohjelmistoa, vaan se on ollut kokoonpantu suurimmalta osaltaan anglosaksilaisista, skandinaavisista ja kotimaisista näytelmistä. Johtaja Kivimaa ei siis ole millään tavalla pyrkinyt johtamaan laitosta demokratian vastaiseen suuntaan.⁴⁹

Vaikka komitea viimeistellessään mietintöä poisti kaikki yhteydet mietinnössä esiteltyyn valtioneatterin ja Suomen Kansallisteatterin väliltä, eriävien mielipiteiden ja syksyllä 1946 käydyn lehdistökeskustelun perusteella voidaan todeta, että aikalaisymmärryksen mukaan juuri Kansallisteatteri olisi ollut komitean enemmistön mukaan sovelia vaihtoehto valtioneatteriksi.

Valtioneatteri jäi perustamatta, mutta kansandemokraattien näkemysten mukaisesti ohjelmallista draamaa edusti Radioteatterin kuunnelmasarja *Työmiehen perhe*. Sitä on pidetty kirjoittajansa Hella Wuolijoen poliittisen kauden työvälineenä ja radion kautta välitettynä se myös tavoitti yleisöä eri puolilla Suomea.⁵⁰ Yleisömääränsä perusteella Radioteatteri oli Suomen suurin teatteri. Erityisen yleisömenestyksen se saavutti kuitenkin viihteellisellä ohjelmistol-

42. Eino Kaliman ja Artturi Leinosen eriävät mielipiteet ovat Valtion teatterikomitean mietinnön liitteenä. Teatterilaitoksen uudistamiskomitean mietintö 1946 B 30.

43. Oinonen (2004) 59–60, 70.

44. 'Teatteri uudistus' *Vapaa Sana* 9.11.1946.

45. 'Teatteri uudistus' *Vapaa Sana* 9.11.1946. Pääkirjoituksen on todennäköisesti kirjoittanut lehden päätoimittaja Raoul Palmgren.

46. 'Teatteri ja valtio' *Uusi Suomi* 17.11.1946.

47. Kai Häggman (2003) *Avarammille aloille, väljemmille vesille*. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003, Helsinki: WSOY, 84.

48. Teatterilaitoksen uudistamiskomitean mietintö 1946 B 30, 45–46.

49. Opetusministeriön kirjekonseptit 1945 II AD 176/634.

50. Koski (2000) 264; Oinonen (2004) 79.

laan: näytelmää *Tukkijoella* kuunteli 70 prosenttia koko kuuntelijakunnasta.⁵¹

Valtion teatterikomitean ratkaistavakseen saamista tehtävistä toteutui 1940-luvun puolivälissä vain valtion voimakasta tukea saaneen työväenteatterin perustaminen. Sekään ei toteutunut komitean aloitteesta vaan Suomen Työväen Teatterin perustajina olivat eräät työväenjärjestöt. Valtion teatterikomitea osoitti tukensa uudelle työväenteatterille jo kesällä 1945, mutta ehdotti sen tunnustamista valtion voimakasta tukea saavaksi työväenteatteriksi vasta Helsingin Kansanteatterin kieltäytyttyä osakkeittensa luovuttamisesta uuden työväenteatterin pohjaksi. Itselleen myönteisen poliittisen tilanteen vallitessa Suomen Työväen Teatterin onnistuikin komitean tukemana saada osuus valtion arpajaisvoittovaroista. Se sai toimiluvasta oman osuuden, mikä merkitsi sitä, että Suomalainen ooppera ja Suomen Kansallisteatteri joutuivat tyytymään pienempiin osuuksiin kuin aiemmin.⁵² Suomen Työväen Teatteri sai kuitenkin komitealta vain osittaista tukea, sillä sen esitystilaongelmaan komitea ei lopulta onnistunut tarjoamaan minkäänlaista ratkaisua.

Vakituisen teatteritilan puute rasitti Suomen Työväen Teatterin toimintaa sen koko 12-vuotisen historian ajan. Teatterin toiminta päättyi 1957 lopulta ylivoimaisiksi muodostuneisiin taloudellisiin vaikeuksiin, jotka alkoivat Suomen sisäpoliittisen tilanteen muuttumisen jälkeen 1948. Valtasuhteiden muututtua uusi eduskunta ei enää myöntänyt Suomen Työväen Teatterille osuutta raha-arpajaisten voittovaroista. Teatteri ei ollut onnistunut kasvattamaan yleisöpohjaansa niin, että se olisi ollut riippumaton valtion avusta.⁵³

Taiteen ja kulttuurin merkitystä sodanjälkeisessä yhteiskunnassa kuvastaa se, että eri puolueiden uusissa poliittisissa ohjelmissa taiteelle annettiin voimakas painoarvo. Taiteen itseisarvoisen tehtävän korostamisen sijaan taiteella ymmärrettiin olevan voimakas puoluepoliittinen, kansansivistyksellinen ja kansallisuuspoliittinen merkitys.⁵⁴ SKDL:n johtaman uuden kulttuuripolitiikan keskeisiin instituutioihin kuuluivat Hella Wuolijoen johtama Yleisradio ja opetusmi-

nisteriö. Opetusministeri Johan Helon teatterin ja kirjallisuuden alalle asettamat komiteat olivat tärkeässä asemassa, kun uuden kulttuuripolitiikan linjauksille etsittiin käytännön toteuttamismahdollisuuksia.

Valtion teatterikomitean työn ja sen herättämien aikalaisreaktioiden tutkimisen myötä voidaan todeta, etteivät vuodet 1945–48 muodostaneet suomalaisessa kulttuuripolitiikassa yhtenäistä ajanjaksoa, vaan sen sisällä tapahtui suurta loiventumista. Muutoksia aktiivisimminkin ajaneet komitean jäsenet joutuivat työn kestäessä tinkimään alkuperäisistä tavoitteistaan ja tyytymään huomattavasti vaatimattomampiin tuloksiin. Tämä heijasteli yleisempääkin kehitystä, mutta teatteripoliittisen keskustelun ja yleisemmän yhteiskunnallisen tilanteen välillä oli myös eroja. Jukka Nevakiven mukaan kansandemokraatit olivat lähimpänä vallan kahvaa vuoden 1946 ensimmäisellä puoliskolla.⁵⁵ Valtion teatterikomitean puolitoistavuotisessa elinkaareessa tämä hetki ajoittuu vaiheeseen, jossa alkuperäisistä tavoitteista ja kesällä 1945 esitetyistä keinoista tavoitteiden toteuttamiseksi oli jouduttu jo huomattavasti tinkimään. Alkuvuodesta 1946 komitea keskusteli mahdollisuuksista lisätä teattereiden yksityistä rahoitusta ja samaan aikaan todettiin myös Suomen Kansallisteatterin kohdalla esiin nousseen pakolonastuksen epätarkoituksenmukaisuus. Keskustelu osoittaa, että kulttuuripolitiikan uudistuspyrkimysten toteutumismahdollisuuksia arvioitiin uudelleen huomattavan varhaisessa vaiheessa verrattuna koko sisäpoliittiseen tilanteeseen. ■

51. Vihavainen (1996) 277.

52. Tuomikoski-Leskelä (1977) 208. Vuosina 1947–1948 raha-arpajaisten voittovaroista 23 % jakautui kolmen toimiluvan haltijan kesken siten, että Suomalainen ooppera sai 12,5 %, Suomen Kansallisteatteri 6,5 % ja Suomen Työväen Teatteri 4 %.

53. Tytti Oittinen (1976) *Suomalaisen työväenteatteritoiminnan aatteelliset ja käytännölliset tavoitteet*. Julkaisematon lisensiaatintyö, 196.

54. Tuomikoski-Leskelä (1977) 189.

55. Jukka Nevakivi (1995) *Ždanov Suomessa. Miksi meitä ei neuvostoliittolaistettu?* Helsinki: Otava, 225.